

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-85-163>

УДК 364.3:338.43(469:477)

ЕКОНОМІЧНЕ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЧЕРЕЗ ДВОЦІЛЬОВУ ПРОГРАМУ ЛОКАЛЬНОГО АГРОВИРОБНИЦТВА: ДОСВІД ПОРТУГАЛІЇ ТА РЕЛЕВАНТНІСТЬ ДЛЯ УКРАЇНИ

ECONOMIC RESOLUTION OF SOCIAL SECURITY PROBLEMS THROUGH A DUAL-PURPOSE LOCAL AGRICULTURAL PRODUCTION PROGRAM: PORTUGAL'S EXPERIENCE AND RELEVANCE FOR UKRAINE

Волченко Наталія Василівна

кандидат економічних наук, доцент,
Сумський національний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5748-972X>

Volchenko Nataliia

Sumy National Agrarian University

У статті обґрунтовано, що програми надання малих земельних ділянок для вирощування продукції в межах міста або поблизу місця проживання можуть розглядатися не лише як інструмент продовольчої політики, а і як економічний механізм соціального забезпечення. Їх значення полягає у подвійному ефекті: по-перше, вони знижують ризик продовольчої нестачі та частково компенсують втрату купівельної спроможності домогосподарств; по-друге, створюють умови для самозайнятості, формування додаткового доходу, соціальної інтеграції та зменшення тиску на систему грошових виплат. На прикладі Португалії показано, що підтримка малого сімейного фермерства, міських і напівміських городів, а також локальних ланцюгів постачання може розглядатися як складова сучасної соціальної політики. Доведено, що для України така модель є особливо актуальною з огляду на зростання бідності, продовольчої вразливості та високий бюджетний тягар соціального захисту.

Ключові слова: соціальне забезпечення, економічні основи соціального забезпечення, продовольча безпека, мале фермерство, місцеві програми, соціальна політика, домогосподарства, Україна, Португалія.

The article explores the possibility of addressing certain social security problems through a dual-purpose program of local agricultural production, based on an analysis of Portugal's experience and an assessment of its relevance for Ukraine. It is argued that, in contemporary conditions, social security cannot be reduced solely to cash transfers, since effective social policy should also include instruments capable of reducing social risk before it fully materialises, lowering household expenditures, and strengthening household economic capacity. In this context, programs providing small land plots, start-up resources, educational support, and advisory assistance are considered not only as elements of agricultural or environmental policy but also as indirect mechanisms of social security. The study shows that the Portuguese practice of supporting urban and peri-urban gardens has a clearly dual-purpose character. On the one hand, it helps reduce food vulnerability, weakens the impact of inflation on the consumer basket, maintains access to quality food, and mitigates the risks of poverty. On the other hand, such a model creates economic preconditions for self-employment, additional income generation, the development of local microeconomic activity, and a reduction in the burden on the transfer-based support system. It has been established that the social relevance of Portuguese programs is reflected in their access rules, targeting mechanisms, focus on vulnerable groups, and combination of resource assistance with the development of practical capabilities. The study demonstrates that this approach is particularly relevant for Ukraine amid growing poverty, war-related risks, food insecurity among certain population groups, and the significant fiscal burden on the social protection system. It is substantiated that, for Ukrainian communities, such a program can be institutionalised as a component of local social policy within a program-based approach. Low-income families, internally displaced persons, older people, large families, veterans' families, and households in vulnerable rural and frontline areas have been identified as promising target groups. It is concluded that local agricultural production should be viewed as an instrument of

preventive, rather than solely compensatory, social policy, combining social impact with economic outcomes and offering potential for use within the educational and scientific framework.

Keywords: social security, economic foundations of social security, food security, small-scale farming, local programs, social policy, households, Ukraine, Portugal.

Постановка проблеми. У сучасних умовах проблеми соціального забезпечення не можуть розглядатися виключно як питання перерозподілу бюджетних коштів або надання грошових виплат. Сьогодні важливо аналізувати також ті механізми, які зменшують соціальний ризик ще до моменту його повної матеріалізації, знижують витрати домогосподарств і посилюють їхню економічну спроможність. Саме тому інтерес становлять інструменти, що поєднують соціальну, економічну та продовольчу функції [15].

Досвід Португалії у сфері підтримки малого фермерства та локального виробництва продуктів харчування є показовим, оскільки дозволяє розглядати міські та напівміські земельні ділянки не лише як ресурс для вирощування продукції, а як засіб часткового самозабезпечення сім'ї, підтримки локальної життєздатності територій та пом'якшення наслідків бідності [4; 5; 10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі питання малого сімейного фермерства в Португалії досліджувалися насамперед у контексті соціальної ролі сільських територій, політичного дискурсу сімейного фермерства, місцевого розвитку та аграрної політики. Зокрема, І. Дініс аналізує поняття сімейного фермерства у португальському політичному дискурсі [4], а також нерівномірність прямих виплат у межах Спільної аграрної політики ЄС [16]. Дос Сантос та ін. звертають увагу на значення напівсамозабезпечувальних господарств для протидії бідності, депопуляції та занепаду територій [5]. Феррейра та ін. підкреслюють роль органічного землеробства у розвитку місцевості та сталому виробництві харчових продуктів [10].

Окремі аспекти підтримки малих господарств, маркетингового просування місцевої продукції та впливу аграрних субсидій висвітлено у працях П. Емідіо [2], Дж. Гуіллен та ін. [7], К. Даугб'єрг та ін. [11], А. Морагес-Фаус [1], В. Перейра та Д. Мартінью [17]. Водночас у більшості робіт ці ситуації розглядаються переважно як аграрно-економічні або продовольчі. Недостатньо розкритим залишається підхід, за яким локальні аграрні програми можна інтерпретувати саме як економічний інструмент соціального забезпечення.

Ця прогалина є особливо відчутною для українського контексту, де поєднання бідності, воєнних ризиків і зростання видатків на соціальний захист вимагає пошуку змішаних моделей підтримки [9; 15; 21; 24; 25].

Метою статті є обґрунтування можливості розгляду програм надання малих земельних ділянок і підтримки локального агровиробництва як двоцільової програми соціального забезпечення, що одночасно зменшує продовольчу вразливість домогосподарств і створює економічні передумови для самозайнятості, додаткового доходу та скорочення навантаження на систему трансфертної підтримки. Окремим завданням є визначення релевантності цього підходу для України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще близько п'ятнадцяти років тому Португалію в мас-медіа інколи відносили до групи держав ЄС із хронічними фінансовими проблемами, що позначалося навіть через стигматизуючу аббревіатуру PIGS [18]. Попри стереотип про домінування туризму та сільського господарства, структура португальської економіки є складнішою, а продовольчий сектор країни значною мірою залежить від імпорту. За наявності відносно помірних показників продовольчої нестачі навіть часткова імпортна залежність у харчовій сфері створює ризики для локальної стійкості, особливо за умов зростання цін [20; 23].

Зміни у харчовому раціоні населення Португалії пов'язані не лише з подорожчанням окремих продуктів, а й зі зростанням уваги до якості харчування, стану здоров'я та екологічної свідомості. Дослідження поведінки споживачів свідчать про переоцінку традиційних моделей споживання, більшу увагу до структури раціону та пошук безпечніших і доступніших альтернатив [6; 22]. У таких умовах ідея вирощування частини продуктів силами самої сім'ї набуває не тільки продовольчого, а й соціально-економічного змісту.

З позицій економіки соціального забезпечення це означає, що домогосподарство отримує не просто фізичний доступ до ділянки, а ресурс, який зменшує його витрати, частково компенсує втрату купівельної спроможності та створює умови для формування додаткового доходу. Отже, земельна ділянка,

стартові ресурси й організаційний супровід можуть розглядатися як соціальна інвестиція, а не лише як елемент аграрної або муніципальної політики.

У деяких муніципалітетах Португалії діють програми передачі невеликих земельних ділянок жителям, які виявляють зацікавленість у вирощуванні продукції поблизу місця проживання. Такі ділянки зазвичай надаються строком на один рік із можливістю продовження, а плата за користування відсутня або є мінімальною. Ідея полягає не лише в упорядкуванні занедбаних просторів, а й у стимулюванні здорового харчування, розвитку органічних практик та підтримці сімей із нижчим рівнем доходу, які можуть частково забезпечувати власне споживання або реалізувати надлишок продукції [12; 13; 19].

Соціально-економічний зміст такої моделі доцільно описувати як двоцільову програму. Перша ціль має соціально-захисний характер: зниження ризику продовольчої нестачі, послаблення впливу інфляції на споживчий кошук, збереження доступу до якісного харчування. Друга ціль є економічною: формування навичок самозайнятості, підтримка локальної мікроекономічної активності, створення підстав для часткового доходу і скорочення потреби у частині бюджетних трансфертів.

Показовою є програма у Назаре, започаткована у 2020 році. Було запропоновано 19 ділянок, а серед критеріїв відбору враховувалися проживання в муніципалітеті, відсутність власної сільськогосподарської землі та принцип «одна заявка від одного домогосподарства». Пріоритет отримували мешканці, які проживають найближче до ділянки, що зменшувало транспортні витрати і підсилювало локальний характер програми [12]. У Сетубалі модель була ще виразніше зорієнтована на соціальну адресність: муніципалітет прямо повідомляв про пріоритет для кандидатів у гіршій фінансовій ситуації та вимагав підтвердження доходів, зайнятості й одержання соціальної допомоги [13].

Отже, вже на рівні правил доступу видно, що ці ініціативи не є нейтральними з точки зору соціального забезпечення. Вони використовують критерії потреби, тобто елементи адресності, які є характерними для соціальної політики. У цьому сенсі йдеться про непрямую форму соціального забезпечення, коли одержувач отримує не грошову суму, а соціально значущий ресурс, здатний зменшити повсякденні витрати домогосподарства.

Додаткового значення програмам надає вимога дотримання органічних практик: дозволяється вирощування овочів, фруктів, трав і квітів, забороняється застосування хімічних добрив, гербіцидів та інсектицидів, а початок користування часто передбачає проходження обов'язкового навчання [10; 13]. Це означає, що програма включає не лише розподіл ресурсу, а й формування спроможності, що є принципово важливим для сучасної моделі соціального забезпечення, орієнтованої не тільки на компенсацію, а і на розвиток.

Загалом мале фермерство в Португалії відіграє значну роль у подоланні бідності, підтриманні соціального життя місцевостей, збереженні агроценозів, біорізноманіття та стримуванні депопуляції [4]. За даними про сімейне фермерство, 93 % виробників сільськогосподарської продукції в Португалії належать до малих сімейних господарств, хоча частка займаної ними сільськогосподарської площі є значно меншою [8]. Статут сімейного фермерського господарства закріпив окремий правовий підхід до цих суб'єктів, а політика підтримки місцевої продукції все більше орієнтується на маркетингову й інституційну допомогу дрібним виробникам [2; 14].

Разом з тим дослідники звертають увагу на структурні диспропорції: великі господарства зазвичай мають більше шансів на доступ до сертифікації, субсидій, дотацій та адміністративних процедур, ніж дрібні фермери [1; 3; 7; 11; 16; 17]. Саме тому локальні муніципальні програми є важливими: вони компенсують ту частину бар'єрів, яку не усуває загальна аграрна політика. Для системи соціального забезпечення це означає, що локальний рівень може виконувати превентивну функцію, посилюючи економічну стійкість домогосподарств ще до того, як їм знадобляться більші за обсягом соціальні виплати.

Для України така інтерпретація є особливо актуальною. За оцінкою Світового банку, у 2024 році рівень бідності в Україні становив 37,0 %, а доходна нерівність зросла через нерівномірні втрати і виграші різних груп населення [15]. Одночасно Міністерство фінансів України повідомляло, що у державному бюджеті на 2024 рік на соціальний захист громадян передбачено 469,4 млрд грн [24]. Це свідчить про високий фіскальний тиск на систему соціального захисту та необхідність пошуку механізмів, які доповнювали б грошові виплати інструментами зниження витрат самих домогосподарств.

Міжнародні оцінки також показують, що проблема продовольчої вразливості в Україні має чітко виражений соціальний вимір. За даними World Food Programme, близько 5 млн людей в Україні стикаються з помірною або тяжкою продовольчою незабезпеченістю, а у прифронтових регіонах продовольчо незабезпеченим є приблизно кожен третій мешканець [21]. ФАО вказує, що у дев'яти прифронтових областях чотири з десяти домогосподарств займаються сільськогосподарським виробництвом, 86 % аграрних домогосподарств виробляють насамперед для власного споживання, а понад 75 % респондентів повідомили про використання кризових стратегій виживання, включно зі скороченням витрат на охорону здоров'я та освіту [9]. Отже, агровиробництво для значної частини сімей виконує функцію економічної «подушки безпеки».

У цьому контексті для громад України доцільно мислити програмно. На нормативному рівні програмно-цільовий підхід уже закріплений у типовому переліку бюджетних програм і результативних показників для місцевих бюджетів [25]. Тому потенційна програма локального агровиробництва може бути інституційно оформлена як складова місцевої соціальної політики, а не лише як випадкова екологічна чи волонтерська ініціатива.

Практично така програма могла б охоплювати малозабезпечені сім'ї, внутрішньо переміщених осіб, самотніх літніх людей, багатодітні родини, сім'ї ветеранів, домогосподарства в громадах із високим безробіттям або вразливих сільських і прифронтових територіях. Соціальний компонент програми полягав би у наданні права користування малою ділянкою або місцем у комунальному городі. Економічний компонент мав би включати стартові набори, дорадчий супровід, коротке

навчання, інфраструктурну підтримку, кооперацію та сприяння збуту надлишку продукції через локальні ринки, шкільні або соціальні заклади (таблиця 1).

Серед можливих ризиків такої моделі слід назвати недостатню поінформованість потенційних учасників, низький рівень агротехнічних знань, слабку координацію між соціальними службами та органами місцевого самоврядування, а також обмеженість доступу до води, насіння, безпечної інфраструктури та ринків збуту. Саме тому навчальний супровід, який уже проявляється у португальському досвіді, слід розглядати як обов'язкову складову програми, а не як факультативний додаток [10; 13].

Висновки. Таким чином, програми підтримки малих земельних ділянок і локального агровиробництва доцільно розглядати не лише як інструмент продовольчої або екологічної політики, а і як механізм економічного вирішення окремих проблем соціального забезпечення. Їх ефект є двоцільовим: вони одночасно послаблюють продовольчу вразливість домогосподарств і формують передумови для самозайнятості, додаткового доходу та зниження навантаження на систему грошових виплат. Досвід Португалії демонструє, що підтримка малого фермерства, міських і напівміських городів, органічних практик і локальних ланцюгів постачання може бути складовою сучасної соціальної політики, орієнтованої не лише на компенсацію ризиків, що реалізувалися, а й на попередження соціальної вразливості. Для України такий підхід є релевантним, адже, простежується поєднання високого рівня бідності, продовольчої незабезпеченості окремих груп населення та значних бюджетних видатків на соціальний захист.

Таблиця 1

**Двоцільова програма локального агровиробництва
як інструмент соціального забезпечення**

Компонент програми	Соціальна функція	Економічний ефект
Надання малої земельної ділянки або місця у комунальному городі	Зменшення ризику продовольчої нестачі; підтримка вразливих домогосподарств	Скорочення витрат сім'ї на продукти харчування
Стартові набори, насіння, базовий інвентар	Підвищення доступності участі для малозабезпечених	Зниження початкових витрат на входження в програму
Навчальний та дорадчий супровід	Розвиток спроможності, а не лише разова підтримка	Підвищення ефективності виробництва та якості продукції
Допомога у збуті надлишку продукції	Соціальна інтеграція та включення у життя громади	Формування додаткового доходу та елементів самозайнятості

Джерело: сформовано автором

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Daugbjerg C., Tranter R., Jones P., Little J., Costa L., Knapp T. et al. The visibility of agricultural subsidies and market illusions in the Common Agricultural Policy: Some evidence from farmers' views in Germany, Portugal and the United Kingdom. *European Journal of Political Research*. 2005. Vol. 44, No. 6. P. 749–766. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2005.00246.x>
2. Decreto-Lei n.º 64/2018 establishing the Statute of Family Farming. URL: <http://faolex.fao.org/docs/pdf/por188696.pdf> (дата звернення: 10.04.2026)
3. Dinis I. Examining disparities in common agricultural policy direct payments among farming systems: evidence from Portugal. *Agricultural and Food Economics*. 2024. Vol. 12, No. 1. P. 1–23. URL: <https://doi.org/10.1186/s40100-024-00299-6>
4. Dinis I. The concept of family farming in the Portuguese political discourse. *Social Sciences*. 2019. Vol. 8, No. 7. Art. 213. DOI: <https://doi.org/10.3390/socsci8070213>
5. Dos Santos M. et al. Semi-subsistence farms in Portugal. *Journal of Agricultural Economics and Development*. 2014. Vol. 3. P. 152–158. URL: <https://repositorio.ipl.pt/handle/10400.21/7819> (дата звернення: 10.04.2026)
6. Eating behavior in Portugal – statistics & facts. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/topics/11151/eating-behavior-in-portugal/> (дата звернення: 10.04.2026)
7. Emídio P. Portugal calls for a food contingency plan. *Euractiv*. 2022. URL: https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/portugal-calls-for-a-food-contingency-plan/ (дата звернення: 10.04.2026)
8. Estatuto da Agricultura Familiar – Orientação Técnica. Direção-Geral de Agricultura e Desenvolvimento Rural. URL: <https://www.dgadr.gov.pt/agriculturafamiliar> (дата звернення: 10.04.2026)
9. FAO report: agriculture remains a lifeline for rural families in war-affected Ukraine. *United Nations in Ukraine*. URL: <https://ukraine.un.org/en/312093-fao-report-agriculture-remains-lifeline-rural-families-war-affected-ukraine> (дата звернення: 10.04.2026)
10. Ferreira S., Oliveira F., Gomes da Silva F., Teixeira M., Gonçalves M., Eugénio R., Damásio H., Gonçalves J. Assessment of Factors Constraining Organic Farming Expansion in Lis Valley, Portugal. *AgriEngineering*. 2020. Vol. 2. P. 111–127. DOI: <https://doi.org/10.3390/agriengineering2010008>
11. Guillen J., Asche F., Carvalho N., Polanco J. M. F., Llorente I., Nielsen R. et al. Aquaculture subsidies in the European Union: Evolution, impact and future potential for growth. *Marine Policy*. 2019. Vol. 104. P. 19–28. DOI: <https://dx.doi.org/10.1016/j.marpol.2019.02.045>
12. Horta comunitária de Nazaré. *Serviços Municipalizados da Nazaré*. URL: www.cm-nazare.pt (дата звернення: 10.04.2026)
13. Hortas urbanas de Setúbal. *Câmara Municipal de Setúbal*. URL: www.mun-setubal.pt (дата звернення: 10.04.2026)
14. Mapping and document case studies on family farming in the region of Europe and Central Asia to enhance knowledge exchange through good practices. *Universities Network for intercultural dialogue and international cooperation*. 2022. URL: <https://www.uni-med.net/wp-content/uploads/2023/12/Main-results-Mapping-FFF-Europe.pdf> (дата звернення: 10.04.2026)
15. Monitoring Living Conditions in Ukraine: 2024 Update. 2025. *World Bank* URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/bf81d702093c4e7ce911cb00603d3fb9-0080012025/original/Listen-to-Ukraine-Update-2025.pdf> (дата звернення: 10.04.2026)
16. Moragues-Faus A. How is agriculture reproduced? Unfolding farmers' interdependencies in small-scale Mediterranean olive oil production. *Journal of Rural Studies*. 2014. Vol. 34. P. 139–151. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.01.009>
17. Pereira V. J., Martinho D. Insights from over 30 years of common agricultural policy in Portugal. *Outlook on Agriculture*. 2017. Vol. 46, No. 3. P. 223–229. DOI: <https://doi.org/10.1177/0030727017729896>
18. PIGS – group of European Union countries. *Encyclopedia Britannica, Inc*. URL: <https://www.britannica.com/topic/PIGS> (дата звернення: 10.04.2026)
19. Portugal's government to help small farmers. *Expatica News*. 2018. URL: <https://www.expatica.com/pt/general/ad-portugals-government-to-help-small-farmers-55017/> (дата звернення: 10.04.2026)
20. Prevalence of food insecurity in Portugal between 2014 and 2022, by degree of severity. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/statistics/1401934/food-insecurity-prevalence-by-severity-in-portugal/> (дата звернення: 10.04.2026)
21. Ukraine. Country page. *World Food Programme*. URL: <https://www.wfp.org/countries/ukraine> (дата звернення: 10.04.2026)
22. Who cooks in Portuguese homes? *The Portugal News*. 2023. URL: <https://www.theportugalnews.com/uk-uk-news/2023-08-26/who-is-cooking-in-portuguese-homes/80813> (дата звернення: 10.04.2026)

23. Білецький В. С. Мінеральні ресурси та добувна промисловість країн світу: Португалія. *Українська гірничо-енциклопедія*. URL: <http://resource.ukrlife.org/portugal.htm> (дата звернення: 10.04.2026)

24. Міністерство фінансів України. Верховна Рада України ухвалила Державний бюджет на 2024 рік. 09.11.2023. URL: https://mof.gov.ua/en/news/parliament_of_ukraine_adopted_state_budget_for_2024-4286 (дата звернення: 10.04.2026)

25. Про затвердження Типового переліку бюджетних програм і результативних показників їх виконання для місцевих бюджетів у галузі «Соціальний захист та соціальне забезпечення»: Наказ Міністерства соціальної політики України від 14.05.2018 № 688. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0685-18> (дата звернення: 10.04.2026)

REFERENCES:

1. Daugbjerg C., Tranter R., Jones P., Little J., Costa L., Knapp T. et al. (2005) The visibility of agricultural subsidies and market illusions in the Common Agricultural Policy: some evidence from farmers' views in Germany, Portugal and the United Kingdom. *European Journal of Political Research*, vol. 44, no. 6, pp. 749–766. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2005.00246.x>

2. Government of Portugal (2018) Decreto-Lei n.º 64/2018 establishing the Statute of Family Farming. Available at: <http://faolex.fao.org/docs/pdf/por188696.pdf> (accessed April 10, 2026)

3. Dinis I. (2024) Examining disparities in common agricultural policy direct payments among farming systems: evidence from Portugal. *Agricultural and Food Economics*, vol. 12, no. 1, pp. 1–23. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40100-024-00299-6>

4. Dinis I. (2019) The concept of family farming in the Portuguese political discourse. *Social Sciences*, vol. 8, no. 7, article 213. DOI: <https://doi.org/10.3390/socsci8070213>

5. Dos Santos M. et al. (2014) Semi-subsistence farms in Portugal. *Journal of Agricultural Economics and Development*, vol. 3, pp. 152–158. Available at: <https://repositorio.ipl.pt/handle/10400.21/7819> (accessed April 10, 2026)

6. Statista (n.d.) Eating behavior in Portugal – statistics & facts. Available at: <https://www.statista.com/topics/11151/eating-behavior-in-portugal/> (accessed April 10, 2026)

7. Emídio P. (2022) Portugal calls for a food contingency plan. *Euractiv*. Available at: https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/portugal-calls-for-a-food-contingency-plan/ (accessed April 10, 2026)

8. Direção-Geral de Agricultura e Desenvolvimento Rural (n.d.) Estatuto da Agricultura Familiar – Orientação Técnica. Available at: <https://www.dgadr.gov.pt/agriculturafamiliar> (accessed April 10, 2026)

9. United Nations in Ukraine (n.d.) FAO report: agriculture remains a lifeline for rural families in war-affected Ukraine. Available at: <https://ukraine.un.org/en/312093-fao-report-agriculture-remains-lifeline-rural-families-war-affected-ukraine> (accessed April 10, 2026)

10. Ferreira S., Oliveira F., Gomes da Silva F., Teixeira M., Gonçalves M., Eugénio R., Damásio H., Gonçalves J. (2020) Assessment of factors constraining organic farming expansion in Lis Valley, Portugal. *AgriEngineering*, vol. 2, pp. 111–127. DOI: <https://doi.org/10.3390/agriengineering2010008>

11. Guillen J., Asche F., Carvalho N., Polanco J. M. F., Llorente I., Nielsen R. et al. (2019) Aquaculture subsidies in the European Union: evolution, impact and future potential for growth. *Marine Policy*, vol. 104, pp. 19–28. DOI: <https://dx.doi.org/10.1016/j.marpol.2019.02.045>

12. Serviços Municipalizados da Nazaré (n.d.) Horta comunitária de Nazaré. Available at: <https://www.cm-nazare.pt> (accessed April 10, 2026)

13. Câmara Municipal de Setúbal (n.d.) Hortas urbanas de Setúbal. Available at: <https://www.mun-setubal.pt> (accessed April 10, 2026)

14. Universities Network for Intercultural Dialogue and International Cooperation (2022) Mapping and document case studies on family farming in the region of Europe and Central Asia to enhance knowledge exchange through good practices. Available at: <https://www.uni-med.net/wp-content/uploads/2023/12/Main-results-Mapping-FFF-Europe.pdf> (accessed April 10, 2026)

15. World Bank (2025) Monitoring Living Conditions in Ukraine: 2024 Update. Available at: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/bf81d702093c4e7ce911cb00603d3fb9-0080012025/original/Listen-to-Ukraine-Update-2025.pdf> (accessed April 10, 2026)

16. Moragues-Faus A. (2014) How is agriculture reproduced? Unfolding farmers' interdependencies in small-scale Mediterranean olive oil production. *Journal of Rural Studies*, vol. 34, pp. 139–151. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.01.009>

17. Pereira V. J., Martinho D. (2017) Insights from over 30 years of common agricultural policy in Portugal. *Outlook on Agriculture*, vol. 46, no. 3, pp. 223–229. DOI: <https://doi.org/10.1177/0030727017729896>

18. Encyclopaedia Britannica, Inc. (n.d.) PIGS: group of European Union countries. Available at: <https://www.britannica.com/topic/PIGS> (accessed April 10, 2026)
19. Expatica News (2018) Portugal's government to help small farmers. Available at: <https://www.expatica.com/pt/general/ad-portugals-government-to-help-small-farmers-55017/> (accessed April 10, 2026)
20. Statista (n.d.) Prevalence of food insecurity in Portugal between 2014 and 2022, by degree of severity. Available at: <https://www.statista.com/statistics/1401934/food-insecurity-prevalence-by-severity-in-portugal/> (accessed April 10, 2026)
21. World Food Programme (n.d.) Ukraine. Country page. Available at: <https://www.wfp.org/countries/ukraine> (accessed April 10, 2026)
22. The Portugal News (2023) Who cooks in Portuguese homes? Available at: <https://www.theportugalnews.com/uk/uk-news/2023-08-26/who-is-cooking-in-portuguese-homes/80813> (accessed April 10, 2026)
23. Biletskyi V. S. (n.d.) Mineralni resursy ta dobovna promyslovist krain svitu: Portugaliia [Mineral resources and mining industry of countries of the world: Portugal]. Ukrainska hirnycha entsyklopediia [Ukrainian Mining Encyclopedia]. Available at: <http://resource.ukrlife.org/portugal.htm> (accessed April 10, 2026). (in Ukrainian)
24. Ministerstvo finansiv Ukrainy (2023) Verkhovna Rada Ukrainy ukhvalyla Derzhavnyi biudzheth na 2024 rik [The Verkhovna Rada of Ukraine adopted the State Budget for 2024]. Available at: https://mof.gov.ua/en/news/parliament_of_ukraine_adopted_state_budget_for_2024-4286 (accessed April 10, 2026). (in Ukrainian)
25. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy (2018) Pro zatverdzhennia Typovoho pereliku biudzhethnykh prohram i rezultatyvnykh pokaznykiv yikh vykonannia dlia mistsevykh biudzhethiv u haluzi "Sotsialnyi zakhyst ta sotsialne zabezpechennia" [On approval of the Model list of budget programmes and performance indicators for their implementation for local budgets in the field of "Social protection and social security"]: Nakaz vid 14.05.2018 No. 688. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0685-18> (accessed April 10, 2026). (in Ukrainian)

Дата надходження статті: 16.04.2026

Дата прийняття статті: 06.05.2026

Дата публікації статті: 13.05.2026